

Verotus ja oikeudenmukaisuus

Yhteiskuntafilosofian oikeudenmukaisuusteorioista voidaan johtaa tiettyjä periaatteita, joita hyvän verojärjestelmän tulisi noudattaa.

Juha Sihvola
Tutkijakollegiumin johtaja, professori
Helsingin yliopisto
juha.sihvola@helsinki.fi

Valtiosihteeri Raimo Sailas vastusti *Ylioppilaslehdessä* (9/2008) kolumnissaan "Joutenolo palkalliseksi" perustuloa ja kansalaispalkkaa. Jos koulutetut nuoret saisivat valita satunnaistöistä ja runsaasta vapaa-ajasta koostuvan elämäntavan, luotaisiin metropolilintsareiden luokka, moderni vastine takametsien peräkammarin pojille.

Kirjoitus perustuu esitelmään, jonka kirjoittaja piti Kalevi Sorsa-säätiön perjantaiyliopistossa 27.2.2009 Helsingin Paasitorinissa.

Sailaksen puheenvuoro osoittaa Suomen verokeskustelun sävyn aivan toiseksi kuin Yhdysvalloissa, jossa monet pitävät verotusta ja tulonsiirtoja ylipäänsä moraalisesti ongelmallisina. Sailas vihjaa, että Suomessa ongelma on päinvastainen. Hyväksytäänkö meillä liian helposti vastikkeettomat tulonsiirrot? Halutaanko edistää työn vieroksuntaa ja riippuvuuden kulttuuria? Odotetaanko, että yhteiskunta hoitaa, vaikka tarvittaisiin oma-aloitteista vastuunkantoa?

Sailas on oikeassa sikäli, että verojen ja sosiaaliturvan tulee tukea markkinatalouden tehokasta toimintaa, koska hyvinvointi edellyttää suurta työpanosta. Reilua ja oikeudenmukaista on kuitenkin myös edistää verojen avulla tasa-arvoisia mahdollisuuksia onnelliseen elämään. Reiluuden ja tehokkuuden yhdistelmä edellyttää usein tuskallisia kompromisseja. Reiluutta ja oikeudenmukaisuutta on realistista toteuttaa vain niin, että talouden kyky tuottaa hyvinvoinnin resurssija ei murene.

Verotus ja oikeudenmukaisuusteoriat

Verotuksen perusteita on tarkasteltu filosofisissa oikeudenmukaisuusteorioissa, mutta varsinaista verotuksen filosofiaa on tutkittu vähän (ks. Holmes ja Sunstein 1999; Murphy ja Nagel 2002; White 2003). Keskustelusta osa koskee erityisesti Yhdysvaltoja, mutta yleisempi osa soveltuu myös Suomeen.

Libertarismissa, jonka tunnetuin edustaja on yhdysvaltalainen yhteiskuntafilosofi Robert Nozick (1938–2002), julkisen vallan tehtäväksi katsotaan sanan-, kokoontumisen- ja uskonnonvapauden, henkilökohtaisen koskemattomuuden ja omaisuuden turvan sekä poliittisten oikeuksien takaaminen. Tehtävä ei

Juha Sihvolan mielestä oikeudenmukaisen verotuksen peruskysymys on, kuinka kansantuote jaetaan yksilöiden omistamaan ja julkisesti kontrolloitavaan osaan.

ulotu hyvinvointia edistäviin oikeuksiin (Nozick 1974).

Libertarismi on epäuskottava näkemys, jos uskotaan, että yksilöoikeudet voidaan turvata ilman verotusta. Libertaristit korostavat yksilöoikeuksien loukkaamattomuutta mutta vertaavat verotusta varkauteen ja pakkotyöhön. He eivät ota huomioon, että kaikilla oikeuksilla on myös kustannuksia, joita varten on kerättävä veroja. Vankiloiden lainmukaisesta toiminnasta on vastattava julkisesti, vaikka vankilat sinänsä voisi yksityistää. Sananvapauden ylläpito edellyttää, että kadut ja puistot on pidettävä avoimina, jotta sananvapautta voidaan käyttää. Ilman julkista panostusta ei ole takuuta sille, että yksilöiden oikeuksia ei loukata. Edes minimaalinen valtio ei voi toimia ilman verotusta ja tulonsiirtoja.

Libertarismi on kestävä kanta, vaikka se myöntäisi yksilöoikeuksien kustannukset ja sallisi niille välttämättömän verotuksen. Tällöin libertaristi kannattaisi matalaa ja vähän tulojakoja muuttavaa verotusta. Voidaan kysyä, onko yksilöoikeuksilla silloin merkitystä, jos niiden käytön mahdollisuudet ovat jyrkän eriarvoiset.

Toisen näkökulman oikeudenmukaisuuteen tarjoaa utilitarismi, jonka mukaan yhteiskunnan tulee pyrkiä hyödyn maksimoimiseen. Utilitarismin historia ulottuu Jeremy Benthamiin (1748–1832) ja John Stuart Milliin (1806–1873), mutta suuntauksella on kannatusta edelleen. Yhteiskunta on utilitarismin mukaan sitä oikeudenmukaisempi, mitä suurempi on kansalaisten kokeman hyödyn, lähinnä tyytyväisyyden tai nautintojen kokonaismäärä. Hyödyn jakautuminen kansalaisten kesken jää usein syrjään (ks. Häyry 2000).

Puhdas utilitarismi on kiinnostunut vain kokonaishyödydestä, ei tulojakoista itseisarvona. Myös verotuksessa on sen mukaan maksimoitava hyötyä. Utilitarismi voi tilanteen mukaan sallia progressiivisen tai

regressiivisen verotuksen tai tasaveron. Utilitaristisia perusteita voidaan tarvita, koska kokonaishyödyn kasvattaminen on joskus järkevää, mutta puhtaassa utilitarismissa ei voida puhua oikeudenmukaisuudesta ja ottaa huomioon myös kansalaisoikeudet ja reilu jako.

Utilitarismi on ongelmallinen myös hyvinvointiteoria. Jos hyvinvointia mitataan vain subjektiivisella hyödyn, nautinnon tai tyytyväisyyden tuntemuksella, voidaan kysyä, miksei haluja ja tunteita muokata mahdollisimman yksinkertaisiksi ja helpoiksi tyydyttää. Kaunokirjallinen esimerkki halujen muokkaamisesta on Aldous Huxleyn romaani *Uljas uusi maailma*, jossa totalitaarinen hallitus syötti kansalaisille hyväntuuliseksi tekevää huumetta saadakseen nämä pysymään rauhallisina ja tyytyväisinä.

Suosittu malli on myös amerikkalaisen yhteiskuntafilosofin John Rawlsin (1921–2002) tasa-arvoliberalistinen oikeudenmukaisuusteoria (Rawls 1971). Sen mukaan oikeudenmukaisuutta säätelevät vapaus- ja eroperiaate. Ensimmäinen on vapausperiaate, jonka mukaan jokaiselle tulee taata laajin sellainen vapaus, joka voidaan yhdistää jokaisen muun yhtä laajaan vapauteen. Kun se on toteutettu, sovelletaan eroperiaatetta, jonka mukaan tulee ensin taata kaikille samat mahdollisuudet hyviin asemiin ja sitten sallia resurssien jaossa juuri sen verran eroja, että jako on paras mahdollinen huonoimpaan asemaan jäävien kannalta.

Yksilön oikeuksien tasa-arvoinen toteutuminen ei ole mahdollista ilman, että verotuksella puututaan tulojakoon.

Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriaa on yritetty soveltaa oikeudenmukaisen verotuksen määrittämiseen enemmän kuin mihin teoria antaa mahdollisuuksia. Eroperiaatteen mukaista on verotus, jolla kerätään maksimimäärä resursseja tulonsiirroiksi ja tuotetaan huono-osaisimpien kannalta paras tulos. Veroasteen on oltava kerätyn veron määrän maksimoiva. Liian keveä verotus jättää huono-osaisen tarvitsemia resursseja hyödyntämättä, mutta liian kireä verotus vähentää työmotivaatiota ja verotuottoa. Myös jälkimmäinen vaihtoehto on vahingollinen huono-osaisille.

Rawlsin teorian pohjalta ei voida suoraan johtaa mitään veromallia, vaan tarvitaan myös empiiristä tietoa ihmisten käyttäytymisestä. Rawlsinkin pohjalta voidaan suositella yhtä hyvin progressiivista, lineaarista kuin regressiivista verotusta. Lisäksi teoriaan sisältyy samantapainen ongelma kuin libertarismiin. Rawls ei ota huomioon, että myös vapauksien ja mahdollisuuksien tasa-arvontakaaminen vaatii kustannuksia ja resursseja, jotka ovat niukat. On epärealistista olettaa, että yhtäläiset vapaudet ja mahdollisuuksien tasa-arvo voidaan täysin toteuttaa, ennen kuin ryhdytään soveltamaan eroperiaatetta. Joudutaan tekemään kompromisseja, kun tulonsiirtoja huono-osaisille punnitaan suhteessa vapauksiin ja mahdollisuuksien tasa-arvoon. Oikeudenmukaisuus voi toteutua vain osittain. On kysyttävä: (1) miten päätetään, millä tasolla rahoitetaan, minkä perusoikeuksien toteutuminen ja kenelle, (2) kuinka hyvin järjestelmä kohdistaa resursseja eri oikeuksien kesken ja (3) kuka tekee kohdistamista koskevat päätökset?

Neljäs lähestymistapa on ekonomisti Amartya Senin (s. 1933) ja filosofi Martha Nussbaumin (s. 1947) toimintakyky malli (*capabilities approach*). Sen mukaan oikeudenmukaisen julkisen vallan tulee taata kaikille aito mahdollisuus kehittää hyvään inhimilliseen elämään kuuluvia kykyjä ja toimintatapoja. Hyvän elämän

edellytysten ylläpitämiseksi valtiolla on oikeus kerätä veroja sekä toteuttaa tulonsiirtoja ja muita yhteiskuntapoliittisia toimia (Nussbaum ja Sen 1993).

Toimintakykymallissa yhteiskuntapolitiikan tavoite on jokaisen aito mahdollisuus kehittää kykyjään ja elää hyvää elämää. Teoriasta ei voida suoraan johdtaa verosuosituksia, mutta tavoitteen toteuttamisen voidaan olettaa aiheuttavan mittavia kustannuksia. Toimintakykymalli korostaa, että hyvinvointia ei voida mitata vain tyytyväisyydellä tai varallisuudella, vaan on pohdittava myös sitä, mitä kansalaisilla on mahdollisuus tehdä resursseillaan. Varallisuuden maksimointi ei ole itseisarvo, vaikka hyvän elämän mahdollisuus edellyttää sekä vaurautta että verotusta. Verotuksessa on tasapainotettava vapautta, tasa-arvoa, tehokkuutta ja kannustamista.

”Tarve tukea heikompia ja puutteenalaisia on pysyvä.”

Jos kaikkien aito mahdollisuus hyvään elämään toteutuu, valtiolla ei toimintakykymallin mukaan olisi sen jälkeen intressiä tulonsiirtoihin. Jos kynnystaso olisi kaikille taattu, ihmiset saisivat sen jälkeen tehdä kyvyillään, tuloillaan ja omaisuudellaan mitä haluavat. Tässä toimintakykymalli on eri linjoilla kuin Rawls, jonka mukaan aina on intressi tehdä tulonsiirtoja huono-osaisten hyväksi. Tuskin toimintakykymallinkaan mukainen oikeudenmukaisuus täysin toteutuu lähiaikoina. Tarve tukea heikompia ja puutteenalaisia on pysyvä. Oikeudenmukaista on tavoitella kattavaa hyvinvointiminimiä kaikille. On pohdittava, millaisen veropolitiikan

ja tulonsiirtojen kautta tavoite parhaiten toteutetaan.

Oikeudenmukaiset verot

Oikeudenmukaisen verotuksen arvioimiseksi eivät sovellu ne bruttotulot, jotka veronmaksajilla on ennen verotusta. Veroratkaisuja on verrattava siihen, mikä on oikeudenmukaista tai hyväksyttävää. Vasta sen jälkeen voidaan pohtia, kuinka paljon omaisuutta ja resursseja eri toimijoilla tulisi olla verotuksen jälkeen. Omistusoikeus ja työmarkkinat eivät ole mitään luonnollisia järjestelmiä, vaan lainsäädäntöön perustuvia sopimuksia, joiden toteuttamaan tulonjakoon vaikuttavat yhteiskunnan poliittiset rakenteet, myös itse verotusta koskeva lainsäädäntö.

Kun pohditaan verotuksen jälkeen toteutuvan tulonjaon oikeutusta, sitä tulee verrata väkivaltaiseen luonnontilaan, jossa mitkään poliittiset ja oikeudelliset periaatteet eivät ole voimassa, ei fiktiiviseen puhtaiden markkinoiden tilaan. Tosiasiassa markkinatalous ei voi toimia ilman verotusta, politiikkaa ja oikeutta.

Verotusta pohdittaessa ei tule kysyä, kuinka paljon minulle kuuluvaa on oikein antaa yleiseen käyttöön ja kuinka paljon toisille kuuluvaa on oikein siirtää minulle. Rehellisempi kysymys on, kuinka poliittisen järjestelmän ja siihen kuuluvan verojärjestelmän tulee jakaa kansantuote yksilöiden omistukseksi jäävään ja julkisesti kontrolloitavaan ja millaisten tekijöiden tulee ratkaista, kuka saa mitä. Myös tässä kysymyksessä voi syntyä suurta erimielisyyttä oikeasta vastauksesta.

Markkinatalous on useimpien mielestä ainoa tunnettu menetelmä työllisyyden ja vaurauden takaamiseksi, pääomien luomiseksi sekä tavaroiden ja palveluiden jakamiseksi. Se myös luo suurta eriarvoisuutta, jolla on taipumus muuttua perinnölliseksi. Siksi poliittisin toimin on

taattava turvallisuus ja oikeusjärjestys sekä lievitetävä huono-osaisten asemaa. On parannettava mahdollisuuksien tasa-arvoa, estettävä äärimmäinen köyhyys ja taattava toimeentulominimi niille, jotka eivät kykene sitä itse saavuttamaan. Etenkin henkilöstä itsestään riippumattomista voimista johtuvaa huono-osaisuutta on lievitetävä.

Vaikka edellä sanotusta vallitsisi yksimielisyys, voi olla erimielisyyttä siitä, kuinka paljon näitä päämääriä voidaan toteuttaa hävittämättä samalla markkinoiden tehokkuutta ja hyvinvoinnin edellytyksiä tuottavaa kykyä. Erimielisyyttä voi olla myös siitä, kuinka pitkälle julkisen vallan tehtävät ulottuvat ja mitkä ovat niitä voimia, joiden vaikutusta elämäänsä ihmiset eivät itse voi hallita.

Kun politiikassa keskustellaan verotuksesta, on hyväksyttävää viitata sekä oikeudenmukaisuuteen että omaan etuun. Ratkaisut voidaan ymmärtää sopimuksiksi, joiden kautta osapuolet voivat parhaiten toteuttavaa omaa etuaan. Vaikka motiivina olisi vain oma etu, se riittää perustelemaan hyväosaisten tarpeen ottaa huomioon myös huono-osaisten intressit. Työnantajan on järkevää maksaa kohtuullista palkkaa, jotta voisi turvata osaavan, ammattitaitoisen, tehokkaan ja luotettavan työvoiman. Tulonsiirtoja ja muita sosiaalietuja voidaan perustella jo yhteiskuntarauhan vuoksi.

On hyväosaisten etujen mukaista ottaa huomioon myös huono-osaisten edut, ja ihmisillä voi olla myös moraalisia motiiveja tehdä niin.

Toisaalta on liian kynnistä ajatella, että pelkkä oman edun maksimointi selittää ihmisten poliittiset motiivit. Monet ajattelevat myös niin, että on oikein yrittää turvata kaikille ihmisille mahdollisimman reilut mahdollisuudet, vaikka se ei maksimoisikaan omaa etua. Ihmisillä on myös moraalisia motiiveja, eikä järjestelmä voisi pysyä edes pystyssä, jos ei uskottaisi sen oikeudenmukaisuuteen. Toisaalta moraaliset motiivit eivät usein ole vahvoja. Poliittisen ohjelman uskottavuutta lisää, jos sen voidaan osoittaa sekä ajavan huomattavan ihmisjoukon etuja että täyttävän moraaliset kriteerit.

Poliittisen oikeudenmukaisuuden tavoite on järjestelmä, jossa kaikilla on reilut mahdollisuudet tavoitella onnellista elämää ja taloudellista menestystä. Täydellistä mahdollisuuksien tasa-arvoa on hyvin vaikeaa toteuttaa: yritys toteuttaa päämäärää radikaaleilla reformeilla voisi vahingoittaa hyvinvoinnin edellytyksiä tuottavaa talousjärjestelmää tavalla, joka olisi kaikkien kannalta haitallinen.

Suomessa ja Pohjoismaissa vallitsee vahva konsensus siitä, että vähintään sie-

nettävän toimeentulon ja perusterveydenhoidon takaaminen sekä kohtuullisen koulutuksellisen tasa-arvon edistäminen kuuluvat julkisen vallan tehtäviin. Jopa Yhdysvalloissa useimmat hyväksyvät nämä lähtökohdat, vaikka johtopäätökset ovat vaatimattomampia kuin Euroopan hyvinvointivaltioissa. Silti kaikkialla ilmenee suurta erimielisyyttä oikeudenmukaisen verotuksen yksityiskohdista. Keskustelua käydään siitä, millaisia kannusteita tarvitaan, miten parantaa työmotivaatiota, mikä murentaa sitä ja mitkä ovat kilpailevien vaihtoehtojen kokonaistaloudelliset vaikutukset.

Veroprogression perusteeksi riittää jo se, että julkishyödykkeiden arvo on riippuvainen niistä nauttivan varallisuudesta. Vaikka ei pyrittäisi kaventamaan taloudellista eriarvoisuutta, varakkaampien kovempaa verotusta puolustaa jo se, että he saavat julkishyödykkeistä suuremman hyödyn. Varakkaat kansalaiset hyötyvät turvallisuuspalveluista vähävaraisia enemmän, koska heillä on enemmän varkauksille altista omaisuutta. Pyrkimys mahdollisuuksien

sien tasa-arvon edistämiseen on veroprogression lisäperuste.

Toisaalta mahdollisuuksien tasa-arvon periaatteesta ei sinänsä seuraa suosituksia siitä, mikä olisi oikea veroaste kussakin tuloluokassa, ja onko marginaaliveron oltava progressiivinen, lineaarinen vai regressiivinen. Tulonsiirtojen hyväksyminen riittää perustelemaan, että alimmissa tuloluokissa myös veroasteen pitää kasvaa tulon kasvaessa, mutta periaate koskee vain niitä tuloluokkia, joilla maksetut verot ovat saatuja tulonsiirtoja pienemmät. Ylemmissä veroluokissa veroaste voisi periaatteessa vaikkapa alentua, kunhan kokonaisverojen määrä kasvaa. Toisaalta ei ole mitään syytä ajatella, että korkeampien tulojen kohdalla lineaarinen tai jopa progressiivinen marginaalivero pitäisi torjua, jos sellainen voidaan toteuttaa vähentämättä verotettavien motivaatiota toimia hyödyllisesti.

Edellä on oletettu verotuksen koskevan ennen kaikkea ansiotuloja. Onkin järkevää, että tuloverot ovat verotuksen keskeinen osa. Vain kulutusta verottamalla ei tulonsiirtotavoitteita voida toteuttaa. Kulutuksen verotusta kohdistamalla (esimerkiksi elintarvikkeiden tai kirjojen arvonlisäveron laskemisella tai poistolla tai ympäristöveroilla) voidaan tosin joskus pyrkiä yhteiskuntapoliittisiin päämääriin.

Omaisuuksien ja perintöjen verotusta voidaan puolustaa mahdollisuuksien tasa-arvolla. Osmo Soininvaaran (2005, 2007) mukaan omaisuusverot, etenkin perinnölliset, ovat nyky-Suomessa tuloeroja suurempi mahdollisuuksien tasa-arvon este. Toisaalta on kysyttävä, onko perityistä omaisuuksista sellaista talousjärjestelmää tehostavaa hyötyä, joka voi koitua kaikkien eduksi. Perheyritysten taloudelliseen merkitykseen sukupolvenvaihdosten helpottamiseen on viitat-

tu, kun perintöveroa on haluttu alentaa tai poistaa.

Ihannyhteiskunnassa kaikilla kansalaisilla on aidosti tasa-arvoiset mahdollisuudet kehittää kykyjään ja elää onnellisesti, mutta kaikille ei silti tarvita samoja resursseja. Voidaan ajatella, että reilun mahdollisuuden saamisen jälkeen ihmisen tulee myös itse kantaa vastuuta. Toiseksi ihmisten kyvyt yhteisen hyvän edistämiseen ovat erilaiset. Siksikin on myös reilua paljasta joitakin enemmän kuin toisia. Vähemmän kyvykkäille ja vähemmän yhteisöä hyödyttävälle on taattava reilu mahdollisuus kohtuullisen onnelliseen elämään. Lisäksi on estettävä kaikkien kansalaisten köyhyys, riisto, syrjäytyminen ja tulevien mahdollisuuksien sulkeutuminen.

Oikeudenmukainen verotus ei merkitse sitä, että kaikille kansalaisille taattaisiin samat resurssit.

Voimme toki kuvitella tilanteen, että oikeudenmukainen yhteiskunta tulisi valmiiksi ja huono-osaisimmillakin olisi taattu mahdollisuuksien tasa-arvo. Lakkaako silloin tarve tasata tuloja ja varallisuutta? Ei ehkä olisi enää perustetta lisätä hyväosaisten verorasitusta, vaikka se olisikin mahdollista heidän työmotivaatiotaan heikentämättä.

Sen sijaan Rawlsin mukaan aina tulee siirtää resursseja huono-osaisille siten, että tulos on heille paras mahdollinen. Toimintakykymallin ja Rawlsin suosituksen ero on kuitenkin teoreettinen. Oikeudenmukaisuuden projekti ei ole tulossa valmiiksi eikä mahdollisuuksien tasa-arvo ole toteutuksessa. Yhä tulee tasata ra-

kenteellista eriarvoisuutta ja parantaa huono-osaisien asemaa terveydenhoidossa ja koulutuksessa. Mikäli resursseja voidaan saada verottamalla hyväosaisilta, että heidän motivaationsa toimia yhteisen edun hyväksi ei vähene, niin tulee tehdä. Hyväosaisille tulee perustella, että veronmaksu mahdollisuuksien tasa-arvon edistämiseksi kuuluu kansalaismoraaliin ja on myös kaikkien oman edun mukaista.

Hyvinvointireformi

Verotuksen oikeudenmukaisuutta arvioitaessa on otettava huomioon, millaisen hyvinvointijärjestelmän rakentamiseen verotuotot käytetään. Stuart White (2003) on pohtinut hyvinvointivaltion järjestämistä markkinatalouden tuottaman eriarvoisuuden lievittämiseksi. Tavoitteena tulee hänen mielestään olla kansalaisminiminin takaaminen eli siedettävän elämän turvaaminen kaikille kansalaisille. Sosiaaliturva ei Whiten mukaan saa ylläpitää riippuvuutta, vaan yksilöltä tulee vaatia kykyjen mukaan osallistumista yhteiseen hyvään. Tarvitaan kannustinjärjestelmä. Jos talous on muuten riittävän oikeudenmukainen ja kaikilla on mahdollisuus mielekkääseen työhön ja sen palkkioihin, edunsaajilla on velvollisuus antaa kohtuullinen työpanos yhteiskunnalle saamansa hyvän vastikkeeksi.

White tekee erottelun ideaalisen ja ei-ideaalisen teorian välillä. Ideaalitalassa kaikilla on tasa-arvoinen pääsy tuotantovälineisiin. Yhteiskunta on korjannut epätasa-arvon, joka liittyy markkinoilla myytävien kykyjen epätasaiseen jakoon. Koska ideaalitalaa ei käytännössä saavuteta, on tutkittava ei-ideaalista tilannetta, jossa kaikki voivat saavuttaa siedettävän taloudellisen kynnystason.

Whitellä kansalaisminimin toteuttamisen edellyttää, että valtio takaa kansalaisten perusvapaudet ja turvallisuuden, yhtäläiset mahdollisuudet perus- ja jatko-

koulutukseen sekä kohtuulliseen terveydenhoitoon. Toimintakykymallissa tehtävät voisivat olla vielä mittavammat. Lisäksi valtion on taattava seuraavat ehdot:

1. Kurjuuden esto: kenenkään ei tarvitse kärsiä todellista köyhyyttä sellaisen voimien takia, joihin ei ole itse voinut vaikuttaa.

2. Markkinaturvallisuus: kansalaisilla on oltava turva työttömyyttä, riistoa ja väärinkäytöksiä vastaan.

3. Itsetoteutus: kansalaisilla tulee olla mahdollisuus välttää "proletaarinen tila" eli tehdä työtä, jonka he voivat kokea itsessään arvokkaana haasteena.

4. Minimoitu luokkajako: eroja perityssä omaisuudessa on tasoitettava muun muassa perintöveron avulla ja koulutuksellinen tasa-arvo taattava.

Jopa ei-ideaalisen tilan ehtojen täyttäminen vaatii suuria resursseja, joista vallitsee niukkuus. Mitä tulee tehdä niin sanotuille "paskaduuneille" eli proletaarisen tilan estämiselle? On kallista taata työntekijöille oikeus kieltäytyä paskaduuneista ja oikeus saada ihmisarvoa kunnioittavaa kohtelua. Kuinka paljon valtion olisi investoitava paskaduunien poistoon suhteessa terveydenhoitoon, kasvatukseen, rikollisuuden estämiseen ja maanpuolustukseen?

Kuinka vastavuoroisuus taloudellisessa oikeudenmukaisuudessa voi ylipäänsä toteutua? Pitääkö säätää vastikkeeton perustulo, vai onko se vapaamatkustamista suosiva ja kallis järjestelmä, joka on kannustimena riittämätön? Kenties se on hyväksyttävä, koska vastavuoroisuusvaatimuksen ylläpitäminen (vaatimus, että kaikki kykenevät on veloitettava työhön) on sekin kallista ja voi viedä resursseja kasvatuksesta ja terveydenhoidosta. Mitä priorisoida ja miten tehdä tarvittavat vaihtokaupat?

Perustulokeskustelu on ollut Suomesa jännitteistä. Perusasetelma on ollut vihreiden tuki ja sosiaalidemokraattien penseys (ks. esim. Kopra 2007; Soininvaara 2007). Eri mieltä on oltu siitä, mitä ta-

pahtuisi, jos verotettavan tulon alarajan alittavien tulojen lisäykseksi maksettaisiin tämän alarajan ja ansaitun tulon erotuksesta tietty prosentti negatiivista tuloveroa, joka olisi muutaman tuhannen euron vuosittainen vastikkeeton perustulo. Järjestelmä voitaisiin toteuttaa jopa niin, että marginaalivero olisi kaikissa tuloluokissa sama.

Johtaisiko perustulojärjestelmä sosiaaliturvajärjestelmän yksinkertaistamiseen ja kannustinloukkujen purkautumiseen? Motivoisiko se työmarkkinoiden ulkopuolisia ottamaan vastaan lyhyitä ja osa-aikaisia työsuhteita? Siihen vihreiden ehdotukset perustuvat. Taustana on ajatus, että järjestelmä on kannustava juuri siksi, että kaikilla tulotasoilla marginaalivero on sama ja siten työntekoon motivoiva.

Toisaalta voisi käydä päinvastoin. Juuri sitä vastustajat pelkäävät: perustulo voi motivoida etenkin nuorisoa valitsemaan pienen työpanoksen ja laajan vapaa-ajan yhdistelmän. Kansalaisten yhteenlaskettu työpanos ja verotulot laskisivat. Ongelmaa voidaan lievittää, jos perustulon ja negatiivisen tuloveron saajilla on velvoite olla työmarkkinoiden käytävissä. Vastustajat myös pelkäävät, että perustulomalli rohkaisisi tarjoamaan heikosti palkattuja ja ehdoiltaan huonoja työsuhteita. Täystyöllisyyden sijasta päädyttäisiin pätkätyöyhteiskuntaan. Antaakseen turvan huonoja työsuhteita vastaan perustulon täytyisi olla korkea. Tällaiseen, ääri vasemmistolaisen kannattamaan järjestelmään ei hyvinvointiyhteiskunnalla ole realistisesti varaa, vaan se johtaisi työvoiman tarjonnan vähenemiseen.

Perustulokeskustelun maltillisimpiin kommentteihin kuuluu Juhana Vartiainen (2007) huomautus, jonka mukaan lähitulevaisuudessa ei ole

varaa sallia valinnan vapautta suuren tai pienen työpanoksen välillä. Hyvinvointi rahoitetaan veroilla eikä järjestelmä kykene uusintamaan itseään, jos perustulo sallisi pidemmän vapaa-ajan. Korkea verotus vaikuttaa kielteisesti työntekoon. Siksi yhteiskunta on suunniteltava niin, että yhteenlaskettu työpanos säilyy korkeana. Sitä näyttää edellyttävän myös väestön ikääntyminen ja väheneminen. Vartiainen näkökohdat eivät tee perustulomallia mahdolliseksi, jos voidaan osoittaa, että syrjäytymisvaarassa olevien keikkaluonteinen työllistäminen tulisi siten helpommaksi. Silloin yhteiskunnan yhteenlaskettu työpanos kasvaisi eikä vähenisi. Samalla tietystikään ei-syrjäytyneiden työpanoksen vähentymisen ei pitäisi päästä kumoamaan em. vaikutusta. ■

KIRJALLISUUS

- Holmes, S. & Sunstein, C. (1999), *The Cost of Rights: Why Liberty Depends on Taxes*, New York: Norton.
- Häyry, M. (2000), *Mahdollisimman monen onnellisuus. Utilitarismin historia, teoria ja sovellukset*, Helsinki: WSOY.
- Kopra, V. (2007), *Perustulo: kova vai pehmeä paketti?*, Helsinki: Kalevi Sorsa Säätiö.
- Murphy, L. & Nagel, T. (2002), *The Myth of Ownership. Taxes and Justice*, New York: Oxford University Press.
- Nozick, R. (1974), *Anarchy, State, and Utopia*, New York: Basic Books.
- Nussbaum, M.C. & Sen, A. (1993), *The Quality of Life*, Oxford: Clarendon.
- Rawls, J. (1971), *A Theory of Justice*, Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Soininvaara, O. (2005), *Vihreät ja talous: oikealla, vasemmalla vai edellä?*, Helsinki: Tietokeino.
- Soininvaara, O. (2007), *Vauraus ja aika*, Helsinki: Teos.
- Vartiainen, J. (2007), "Talous," teoksessa Tiitta, A. (toim.): *Maamme Suomi*, Helsinki: Weilin+Göös, 60–73.
- White, S. (2003), *The Civic Minimum. On the Rights and Obligations of Economic Citizenship*, Oxford: Clarendon.